

inne i Mariaberget samt lägga en stor del av järnvägsnätet i tunnlar under staden. Ungefär samtidigt ville Josef Frank bygga en 22 våningar hög byggnad i glas intill riksdagshuset. Bland de än mer udda förslagen märks under 1950-talet planerna på att förvandla centralfängelset Långholmen till ett tivoli samt att anlägga ett flytande museum på Riddarfjärden.

I dagens Stockholm finns åtskilliga spår från dess 750-åriga historia och med den kunskap vi bibringas i de nya Stockholmskildringarna blir vandringar på stadens gator rikare.

Birgitta Svensson, Lund/Stockholm

Johan Curman: *Boktryckarns själv. J.P. Lundström i Jönköping 1783–1868*. Carlssons Bokförlag, Stockholm 2000. 184 s., ill. ISBN 91-7203-935-3.

Johan Curman har gett ut en bok om sin förfader boktryckaren Johan Lundström, verksam i Jönköping under första hälften av 1800-talet. Syftet med boken är att teckna ett porträtt av personen Johan Lundström; författaren vill ge en bild av "motsatser i personligheten" och "inte bara yrkesroll och familjeförhållanden" (s. 7). Det är inte första gången Curman skriver om Lundström och hans släkt, tidigare har både böcker och artiklar publicerats, vilket framgår av den fylliga källförteckningen. Curmans främsta ingång och styrka är det personhistoriska samtidigt som boken ger en bild av en boktryckares villkor precis före industrialiseringen och en bild av strategiskt tänkande i den tidens företagsvärld.

Den som följt Nils-Arvid Bringéus trägna utgivning av böcker om kistebrev, känner säkert igen direktör Lundström som kistebrevstryckaren från Jönköping (Nils-Arvid Bringéus 1999: *Kistebrev tryckta i Jönköping*). Även om Bringéus manus publicerats före Curmans, har han haft tillgång till texten i stencilerad upplaga och hänvisar till detta i sitt stycke om Lundström.

Vem var då denne Johan Lundström och hur nalkas Curman honom? Boken utgör en beskrivning av de yttre ramarna för hans liv, född 1783 som äldste sonen till en orgelbyggaregesäll och hans maka. Avbrutna studier efter faderns död, men dessa ledde till en plats som lärling hos en boktryckare i Linköping. Därefter blev han faktor hos boktryckaren Magnus Lindh i Örebro för att 1806 förvärva ett eget tryckeri i Jönköping, Sara Christina Falcks tryckeri. Expanderande

verksamhet med tryck av böcker, kistebrev och skillingtryck, grundande av Jönköpings Tidning, innehavare av pappersbruk och jordbruk samt en hel mängd uppdrag som tillkom den tidens framstående män.

Mellan raderna får man en liten uppfattning om vem han var, vilket knyts ihop i det avslutande kapitlet med samma titel som boken. Det är alltid problematiskt att karaktärisera personer som levde för länge sedan, även om det finns källmaterial att tillgå. Curman använder sig bl.a. av brev och memoarer skrivna av närstående. Att tolka dessa innebär en hel del källkritiska överväganden och Curman intar en försiktig hållning när han sammanfattar Lundströms egenskaper som stränghet, allvarsamhet, godhet, arbetsamhet, noggrannhet och en vilja att göra rätt. De porträtt som finns av Lundström skulle också kunna värderats i detta sammanhang. Ett miniatyrporträtt av Deshington i akvarell på svartkrita visar Johan Lundström som han såg ut 1840, vid 57 års ålder (s. 42). Motsvarande porträtt målades av hans fru Jeanna Lundström (s. 145). Curman talar i bildtexten om "allvaret och kraften hos hans kynne". Själv tycker jag det ligger lite skratt på lur i ögat, han blickar med ett slags överseende mot betraktaren. Förutom detta visar porträttet en framgångsrik och modernt klädd man i tiden.

En personhistorisk vinkling kan lätt förlora sig i detaljer och redovisning av belägg för var huvudpersonen befann sig och när. Curman lyckas oftast undvika denna fälla, men det finns exempel i boken på denna typ av detaljredovisning som kan göra att läsningen inte fortsätter i samma lediga takt som i övrigt. Det är förvisso en dygd att vara grundlig och att reda ut saker och ting, men man kan riskera att förlora i tempo. Ändå är det bestående intrycket en vilja att sätta Lundström och hans verksamhet i en tidsmässig inramning, såväl i det lilla (sociala strukturer i det lilla samhället) som i det stora (politiska händelser, regler och förordningar). Väl värt att notera i detta sammanhang är de regler som angav ramarna för tryckeriverksamheten i Sverige. Boktryckeri-societetens roll att yttra sig över ansökningar om att öppna nya tryckerier, registrering av lärlingar m.m. visar på den styrning verksamheten var underkastad vid denna tid. Curman visar pedagogiskt och utförligt på strukturen inom boktryckarskrået samt den utbildningsgång som var gängse, då unga män fick börja som sättere, tryckare och stiljutare innan man var fullärd.

Bokens största förtjänst ligger i att den sätter fokus på ett tidsskede som utgör en övergångsperiod präglad av stora förändringar i samhället. Det belyses bl.a. i not elva där den totala omvandlingen av tryckeribranschen

kring mitten av 1800-talet illustreras genom uppgiften att antalet boktryckerier ökade från 55 stycken år 1840 till 151 år 1875 samtidigt som tryckkapaciteten ökade genom den tekniska utvecklingen. Det är en oerhört intressant förändring som Curman här nämner.

Ett annat exempel som handlar om tidsskedet är beskrivningen av Johan Lundström som tidningsman med ett försiktigt liberalt anslag och utgivare av Jönköpings Tidning från 1807 till 1851. I sann pedagogisk anda beskriver Curman det politiska läget i landet för att ge en bakgrund till de inskränkningar som ålåg pressen vid denna tid. En ansökan om tillstånd att ge ut tidningen, följdes av klart utsagda regler om vad den fick innehålla, bl.a. allmänna kungörelser, märkliga och tillförlitliga händelser, lokala nyheter, huskurer för människor och djur, domsutslag m.m. (utdraget ur privilegiebrevet på s. 47 och 48 är mycket läsvärt!). Curman menar att Lundström var en oerhört försiktig tidningsman under hela sin verksamhet som ansvarig utgivare, präglad av dessa tidiga regler. Han undviker att själv skriva om tidens politiska händelser, utan använder sig av officiella dokument för att informera sin läsekrets (s. 58). Även om pressfriheten ökade med tiden, inte minst genom Hiertas utmaning av systemet, gav den i praktiken inte något större genomslag i Jönköpings Tidning. Man kan notera hur innehållet i den tidens tidningar väl följer dagens press, att grunden till hur tidningar struktureras lades vid denna tid.

Historien om Johan Lundström kan ses som en framgångssaga där huvudpersonen startar som en ung lärling för att sedan sluta sitt liv som inflytelserik och förmögen stöttepelare i lokalsamhället. För att uppnå denna ställning, krävdes både tur och skicklighet både som yrkesman och affärsman. Det är med intresse man som läsare följer strategiska beslut som att köpa ett pappersbruk för att säkra tillgången på papper till tryckeriverksamheten (s. 24). Eller den ojämna produktionen av kistebrev, där produktionstoppar innebar att delar av upplagorna lades på lager för att kunna erbjuda kunderna ett stort sortiment med ett femtiotal olika motiv (s. 116ff). För att inte tala om marknadsföringsknep som att skicka kistebrev och skillingtryck med lumpsamlaren för att sälja eller som byte mot lump för papperstillverkning (s. 90 och 100). Att använda den egna tidningen för annonsering av tryckeriets varor var självklart. Som stöttepelare i samhället tar han initiativ till stöd till de fattiga och publicerar listor över givare i tidningen (s. 137f). Listan kan göras ännu längre.

Sammanfattningsvis ger *Boktryckarn själv* många

infallsvinklar till ett tidsskede som präglades av stora förändringar. Det är ofta i de små detaljerna, eller i den mer triviala informationen som man hittar de intressantaste uppgifterna.

Anneli Palmköld, Halmstad

Phénoménen Peter Wieselgren. Småläanningen som blev historiker, biograf, präst och nykterhetsreformator i 1800-talets Sverige. Lars Aldén, Peter Aronsson & Lennart Johansson (red.). Historiska föreningens i Kronobergs län skriftserie 8. Växjö Stiftshistoriska Sällskap skrifter 10. 2002. 257 s., ill. ISBN 91-85882-07-0 resp. 91-86144-17-0.

I föreliggande volym har inte mindre än tolv specialister anlitas för att teckna Peter Wieselgrens livsgärning. Redan detta säger något om personlighetens format och livsverkets mångsidighet. Som manifestation av 200-årsminnet av hans födelse år 1800 är den volym vi fått i våra händer något försenad. Men den gör i själva verket inte heller anspråk på att vara en jubileumsskrift. Tvåhundraårsdagen har endast givit uppslaget, inte uppdraget. Vare sig redaktörerna eller medarbetarna har alltså varit städslade att skriva ett äreminne. Wieselgren hävdade själv att äreminnenas tid var förbi. Så mycket bättre; författarna har varit fria att ta ut svängarna, att presentera vad vi skulle kalla kulturpersonligheten Peter Wieselgren i helformat. Medan hundraårsminnet av Wieselgrens födelse närmast gav upphov till en stereotyp bild som levt vidare inte minst i skolböckerna har vi nu fått en allsidigare bild, som likväl inte skymmer nykterhetsaposteln.

Visst kan man tala om "phénoménen Peter Wieselgren". Först på sista sidan i boken avslöjas att det är hans självkaraktäristik, fast måhända inte bara med en annorlunda stavning utan troligen också med en något annorlunda innebörd än i våra dagar. Den första bestämningen i underrubriken, småläanningen, är inte oväsentlig. Den innehåller indirekt en motivering till att Historiska föreningen i Kronobergs län och Växjö Stiftshistoriska Sällskap givit ut skriften. Men den talar också om, för den som inte redan visste det, varifrån urkraften kom. Wieselgren var ingen såvlig skåning utan en eldig småläanning. Historiker, biograf, präst och nykterhetsreformator är fyra avgränsbara roller och man kunde tillagt litteraturhistoriker och folkminnesforskare.

Det var den sistnämnda rollen jag själv för jämnt 40